

BORI IMRE

BORI Imre (Bácsföldvár, 1929. dec. 28.–Újvidék, 2004. ápr. 22.), irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Az általános iskolát szülőhelyén, a gimnáziumot Petrovgradban (Zrenjanin), Becsén, Zentán (1949) végzi, Újvidéken a Tanárképző Főiskolán (1951), illetve a BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (1962) szerez tanári képesítést. 1952-től 1956-ig általános iskolai tanár Csókán, 1956-tól 1960-ig a szabadkai tanítóképzőben tanít, 1960-tól a Magyar Tanszéken tanársegéd, docens, egyetemi rendkívüli tanár (1969), egyetemi rendes tanár (1971). 1995-től nyugdíjas. 1979-től 1981-ig A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének igazgatója. 1964: az irodalomtudományok doktora (*Radnóti Miklós költészete*). 1970 és 1981 között a *Tanulmányok*, 1979 és 1981 között pedig a *Hungarológiai Közlemények*, 1984-től a *Híd* fő- és felelős szerkesztője. 1984: levelező, 1990: rendes tagja a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiának, 1990: a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. 1992: a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja. 1965, 1969, 1971: Híd Irodalmi Díj, 1973: Szenteleky-díj. 1979: a Magyar Népköztársaság Munka Érdemrendjének arany fokozata, 1995: Pro Cultura Hungarica – Tiszteletet ébresztő termékeny és gondolatgazdag tudományos és tanári munkásságának egymást kiegészítő területei a magyar, a jugoszláviai magyar irodalom, a magyar és délszláv irodalmak kölcsönhatásának múltja és jelene, valamint a magyar folklór és művelődéstörténet. Ezt a sokrétű érdeklődést példázzák műfajai: irodalomtörténeti összefoglaló monográfia, tanulmány, esszé, íróportré, kritika, antológia, irodalmi publicisztika, glossza, kommentár, jegyzet. – Számára az irodalom nem egyes művekből vagy ezek mechanikus összességéből áll, hanem összefüggő, önelvű alkotói folyamat, amely elválaszthatatlan az élettől; „gyöngye az az író – jegyzi fel a hozzá legközelebb álló Krúdy Gyula kapcsán –, akinek a mondataiban az élettények nincsenek jelen”. A jó irodalom, véli, gyarapítja az ember világismeretét”, miközben befogja és angazsálja „olvasójának teljes tudatvilágát”. A szövegekben a megformálás sajátos jegyei, az esztétikai minőség mellett az életet kell keresni. Irodalomszemléletének kulcsfogalma a modernség. Ennek fényében olvassa a kortárs szerzők műveit, s vallatja – előzmények és következmények összefüggő láncolatát keresve – az irodalom múltját mint az adott kor „modern életének tudatá”-t. Érdeklődése a jelenből indulva jut el a régebbi korszakokig, a virágtól indul a gyökér felé. Ez a módszer biztosítja szemlélete egységét, s módot ad rá, hogy

ne teljes életműveket vizsgáljon, illetve hogy ezeken belül érdeklődését kiváltó jegyekkel, jelenségekkel foglalkozzon. Kedvelt műfaja a szövegértelmezés, ami egyben módszer is: lehetővé teszi, hogy ne a hagyományos csapásokon haladva írjon irodalomtörténetet, hanem olvasmányélményként szóljon az irodalomról, saját élet- és irodalomszemléletén átszűrve értelmezen műveket és életműveket, korszakokat és irányzatokat, műfajokat és jelenségeket. Így teremti meg legtöbb munkájában az irodalomtörténet-írás és a szöveginterpretáció egységét; egyszerre objektív, mint az irodalomtörténet és személyes, mint az olvasmányélményt közvetítő beszámoló, tényszerű és szubjektív, tudományos és privát. – Az irodalomhoz való közelítésének fokozatosságára és rendszerességére mintaértékű lehet a jugoszláviai magyar irodalom területén kifejtett munkássága. Elsőre kortárs írók műveiről ír kritikát, majd összefoglaló igényű portrékat (Fehér Ferenc, Ács Károly, Zákány Antal) rajzol, s ezektől indul a múlt felé, „hogyan jobban megérthessük jelenünket”, hogy „választ kapjunk azokra a fő kérdésekre, amelyek irodalmunknak sajátásaiból következnek” (Bányai János). Ennek érdekében előbb a jelen értékeinek leltárát készíti el *A vajdasági ég alatt* (1960), illetve *Irodalmunk kiskönyve* (1964) című antológiában, ez utóbbinak előszava már utal a jugoszláviai magyar irodalom 1918-ig visszavezető előzményeire, melyek majd önálló kötetben (*A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*) nyernek monografikus irodalomtörténeti bemutatást (1968). Hogy ezzel nem zárul le Bori Imre előzmények iránti érdeklődése, mutatja, hogy a hagyományról szóló fejezetet előbb, mintegy igazolva ennek (többek által is vitatott) létjogosultságát, „kilenc évszázad írásaiból” összeállított antológia (*Irodalmi hagyományaink*, 1971), majd a legrégebbi múlttól, egy XI. századi köfelirattól a legfrissebb jelenig ívelő áttekintés (*Irodalmunk évszázadai*, 1975) követi, illetve, hogy ezt néhány év múlva a kezdetektől a kiadás évéig ívelő bővített s átdolgozott irodalomtörténeti szintézis (*A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*, 1982) folytatja, amit a következő tíz év irodalmát is felölelő új kiadás (1993) visz tovább. Az összefoglaló igényű alapozás mellett látnak napvilágot az egyes életműveket feldolgozó (kis)monográfiák (*Fehér Ferenc*, 1978; *Sinkó Ervin*, 1981; *Szenteleky Kornél*, 1994), valamint a legújabb művekkel való állandó együttéléstől tanúskodó, heti rendszerességgel közölt, legpontosabban talán irodalmi publicisztikának nevezhető reflexiók, elmélkedések, gondolattöredékek. (*Írók, események jelenségek*, 1997; *Hétről hétre*, 1998). – Azzal, hogy Radnóti Miklós költészetéről írt értekezésétől kezdve Bori Imre szakít „az életrajz szempontú irodalomszemlélettel” és a(z élet)művek vizsgálatát a magyarázó-értelmező tudásától, szenzibilitásától teszi függővé, jelzi az átértelmezés jelentőségét és szerepét az irodalomhoz való viszonyunkban, az irodalommal való foglalkozásban. Ezt az elvet tartva követendőnek, az irodalomtörténész Bori Imre nem a hagyomány, hanem a modernség kritériumához igazodik, ez irodalomolvasatának vezérelve. Vallja, hogy a szöveg a legfontosabb, mindent újra kell olvasni, s a felismert törvényszerűségek és jellegzetességek alapján új rendszert lehet/kell létrehozni, új korszakolást készíteni. Ennek tükrében véli, hogy Ady

Endre „nem korszaknyitó, hanem korszakzáró jelensége a XX. századi magyar irodalom történetének”, hogy az új korszak Kassák Lajossal kezdődik, és vall(hat)ja az avantgárdnak a korábitól eltérő értékelését s helyét irodalmunk alakulásképeiben, de egyszersmind ez a magyarázata annak is, mi ösztönzi a magyar irodalom modern irányainak kutatására, valamint előzményeinek kimutatására múlt századi nagyjaink, Petőfi Sándor, Arany János, Madách Imre, Jókai Mór és Vajda János életművében. Újraértelmező törekvése során Bori Imre felfedez elfelejtett értékeket, opusokat (Justh Zsigmond, a két Cholnoky, Török Gyula, Csáth Géza), értékelt másként, a hagyományostól eltérően írói életműveket (Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, József Attila, Radnóti Miklós), s peremre sodort írókra (Weöres Sándor, Pilinszky János, Szentkuthy Miklós, Németh László, Déry Tibor, Mándy Iván, Mészöly Miklós) hívja fel a figyelmet. – Hogy a magyar irodalmat nem önmagában szemléli, bizonyítják kapcsolattörténeti tanulmányai. Munkássága a jugoszláviai magyar irodalom történetéhez hasonlóan a magyar–dél-szláv irodalmi kapcsolatok (mindkettőt egyetemi tárgyá fejlesztette!) feltárásában is alapozó jellegű és értékű. Előbb a tényszerű megfeleléseknek a középkori kezdetektől induló vonulatát tárja fel, majd pedig ezek ismeretében az összefüggéseket keresi, vizsgálja. A dél-szláv irodalomból, amit a pálya kezdetén írt kritikáitól számítva folyamatosan követ, külön monografikus feldolgozással a két legjelentősebb írói opust, Miroslav Krležát (1976) és Ivo Andrićét (1992) emeli ki, méltatja. – A hagyomány iránti érdeklődését példázza a jugoszláviai magyar népköltészetet bemutató, ugyancsak úttörő értékű antológiája (*Idő, idő, tavaszidő*, 1971). – Bori Imre kivételes gazdag munkásságának szerves részeként kell említeni tankönyveit és tudományszervező tevékenységét. Számos író gyűjteményét, kötetét (pl.: Gál László: *Rozsdás esték*, 1972; Láng Árpád: *Idő és művészet*, 1972; Borbély Mihály: *Pingált szobák*, 1976; Sinkó Ervin: *Vándorbotom meg-megtorpan*, 1977; Déry Tibor: *Niki*, 1979; Dóró Sándor: *Virágok rozsdásodása*, 1979; Lőrinc Péter: *Társadalom és művészet*, 1981; Munk Artúr: *A hinterland*, 1981; Nagy László: *Didergő ezüstmű, 1981; Kosztolányi Dezső: A léggömb elrepül*, 1988; Szenteleky Kornél: *Egy fáradt szív szerelmei*, 1988; Uő: *Nyári délelőtt*, 1993; Uő: *Szerelem Rómában*, 1995. stb.) rendezte sajtó alá, látta el elő- és utószóval, nemcsak magyar, hanem szerb, szlovák és albán nyelvű kiadások számára. – Munkáit szerb, horvát, macedón, szlovén, albán, francia, lengyel, török, ruszin, szlovák és román nyelvre fordították.

MŰVEI: *A gyermek és a könyv*, esszé (Sima Cucićyal), Újvidék, 1957; *A vajdasági ég alatt*. A jugoszláviai magyar költészet antológiája, uo., 1960; *Az ember keresése*, tanulmányok, uo., 1960; *Irodalmunk kiskönyve*, antológia, uo., 1964 (1969, 1973); *Eszmék és látomások*, tanulmányok, uo., 1965; *Radnóti Miklós költészete*, értekezés, 1965; *Két költő* (Juhász Ferenc, Nagy László), tanulmányok, uo., 1967; *Kassák Lajos irodalma és festészete* (Körner Évával), monográfia, Budapest, 1967 (1988); *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*,

monográfia, Újvidék, 1968; A magyar irodalmi avantgarde I., *A szecessziótól a dadáig*, tanulmányok, uo., 1969; A magyar irodalmi avantgarde II., *A szürrealizmus ideje*, tanulmányok, uo., 1970; *Magyar–délszláv irodalmi kapcsolatok*, tanulmányok, uo., 1970; A magyar irodalmi avantgarde III., *Az avantgarde apostolai*, tanulmányok, uo., 1971; *Irodalmak – kölcsönhatások*, kapcsolattörténeti tanulmányok, uo., 1971; *Föld és mag.* Válogatás Móra István, Novoszel Andor, Kristály István, Cziráky Imre írásaiból, antológia, uo., 1971; *Idő, idő, tavaszidő: a jugoszláviai magyarság népköltészetéből*, antológia, uo., 1971 (1975); *Irodalmi hagyományaink: kilenc évszázad írásaiból*, antológia, uo., 1971 (1973); *Fejezetek irodalmunk természetrajzából*, tanulmányok, uo., 1973; *Márciusi zsoltár: a jugoszláviai magyar avantgarde költészet*, antológia, uo., 1973; *Irodalmunk évszázadai.* A jugoszláviai magyar irodalom rövid története, monográfia, uo., 1975 (1982); *Különös ajándék.* Jugoszláviai magyar elbeszélők, antológia (Juhász Gézával, Szeli Istvánnal), uo., 1975; *Fridolin és testvérei*, tanulmányok, uo., 1976; *Miroslav Krleža*, monográfia, uo., 1976; *Gyökér és szárny.* Jugoszláviai magyar költők, antológia (Szeli Istvánnal és Tomán Lászlóval), uo., 1976; *Szövegértelmezések: írások versekről, prózáról*, tanulmányok, uo., 1977; *Nádsíp: XX. századi magyar novellák*, antológia, uo., 1977 (1979, 1981, 1989); *Krúdy Gyula*, monográfia, uo., 1978; *Fehér Ferenc*, monográfia, uo., 1978; *Varázslók és mákvirágok*, tanulmányok, uo., 1979; *Balázs G. Árpád*, képzőművészeti kismonográfia, uo., 1979; *Csillagok minden színben.* Jugoszláviai magyar írók, antológia, uo., 1979 (1982); *Sinkó Ervin*, monográfia, uo., 1981; *Móricz Zsigmond prózája*, tanulmányok, uo., 1983; *Ugart kell törnünk.* Válogatás a Vajdasági Írásból, antológia, uo., 1983; *Bori Imre huszonöt tanulmánya*, tanulmányok, uo., 1984; *A magyar irodalom modern irányai I.*, tanulmányok, uo., 1985; *Kosztolányi Dezső*, monográfia, uo., 1986; *Tanulmányok a magyar–délszláv irodalmi kapcsolatokról*, tanulmányok, uo., 1987; *A magyar irodalom modern irányai II*, tanulmányok, uo., 1989; *Ivo Andrić*, monográfia, uo., 1992; *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története* (Bányai János utószavával), monográfia, uo., 1993; *Prózatörténeti tanulmányok*, tanulmányok, Újvidék–Budapest, 1993; *Szenteleky Kornél*, monográfia, Újvidék, 1994; *Szociográfiák nyomában*, tanulmányok, uo., 1997; *Írók, események jelenségek*, tanulmányok, feljegyzések, uo., 1997; *Hétről hétre*, feljegyzések, uo., 1998; *A jugoszláviai magyar irodalom története*, monogr., utószó Gerold László, uo., 1998 (1999); *Krónikák írókról, könyvekről*, tan., feljegyzések, uo., 1999; *Identitáskeresésben*, művelődéstörténeti tan. – művelődéspolitikai cikkek, uo., 2000; *Ember, táj, történelem*, délvidéki olvasókönyv, Újvidék–Szeged, 2001; *Az élet és halál Ősfája alatt*, írások Juhász Ferenc költészetéről, Újvidék, 2003; *Ezredéve itt*, délvidéki olvasókönyv, uo., 2004; *József Attila költésze*, monogr., utószó (Egy megértéstörténet szakaszai) Bányai János, uo., 2005.

VÁLOGATOTT IRODALOM: SZELI István, B. I., Az ember keresése, 1961 = Sz. I., Történő történelem, Újvidék, 1981; HANÁK Tibor, Egy vajdasági kritikus, Új Látóhatár 1964. 5.; UTASI Csaba, A megtalált ember: jegyzetek egy tanulmánykötetről, Új Symposion 1965. 11.; SÜKÖSD Mihály, Esmék és látomások, Valóság 1966. 6.; ILIA Mihály, B. I., Radnóti Miklós, Tiszatáj 1966. 7.; RÓNAY György, Radnóti Miklós költészete, 1966 = R. Gy., Kutatás közben, Budapest, 1974; BARÓTI Dezső, B. I., Radnóti, 1966 = B. D., Írók, érzelmek, stílusok, Budapest, 1971; MÁRTON László, Esmék és látomások, Magyar Műhely 1967. 19.; BÉLÁDI Miklós, Esmék és látomások, Irodalomtörténeti Közlemények 1968. 1.; NÉMETH Lajos, B. I., és Körner Éva könyvéről, Kritika 1968. 7.; HORNYIK Miklós, Hiteles Kassák-portré, Magyar Szó, 1968. febr. 25.; MIKLÓS Pál, B. I. és Körner Éva könyvéről, Irodalomtörténeti Közlemények 1969. 1.; KOVÁCS SÁNDOR Iván, A jugoszláviai magyar irodalom története, Irodalomtörténet 1970. 3.; MIKLÓS Pál, B. I., A szecessziótól a dadáig, Irodalomtörténeti Közlemények 1971. 5.; PÓR Péter, Kérdések és kételyek, Valóság 1971. 3.; BÁNYAI János, A magyar irodalom átértékelése, 1972; Az avantgarde két apostola, 1972 = B. J., = Könyv és kritika, Újvidék, 1973; SZABOLCSI Miklós, Kérdőjelek, Kritika 1972. 9.; VOIGT Vilmos, Idő, idő, tavaszidő, Etnographia 1972. 2–3.; BÁNYAI János, Irodalmunk szolgálatában, 1973; Irodalmunk életrajza, 1975; Tanulmányok a magyar regényről, 1976 = B. J., Könyv és kritika II., Újvidék, 1977; UTASI Csaba, Félúton 1976 = U. Cs., Vonulni ha illón, Újvidék, 1982; GREZSA Ferenc, Modern prózánk forrásvidéke, Új Írás 1976. 11.; BÁNYAI János, Irodalomtörténeti realizmus: B. I.: Miroslav Krleža, Híd 1978. 11.; LŐKÖS István, Bori: Krleža, 1979 = Magyar és délszláv irodalmi tanulmányok, Budapest, 1984; NÉMETH G. Béla, Magyar nyelvű Krleža-monográfia, 1978 = N. G. B., Küllő és kerék, Budapest, 1981; BÁNYAI János, Egységes irodalomszemlélet, Híd 1978. 5.; PÉTER László, Érzékenység és megfigyelőképesség, Üzenet 1978. 3.; POMOGÁTS Béla, B. I., Fehér Ferenc, Irodalomtörténeti Közlemények 1979. 3.; BÉCSY Ágnes, B. I., Krúdy Gyula, Kritika 1979. 11.; FÜLÖP László, Bori Imre Krúdy-tanulmányai, Alföld 1979. 5.; LŐRINCZY Huba, B. I., Krúdy Gyula, Életünk 1979. 7.; VAJDA Gábor, Két új Forum-könyv, Magyar Szó 1981. aug. 15.; RÓNAY László, Egy varázsló olvasni tanít, Új Írás 1982. 3.; SZÉLES Klára, B. I., Varázslók és mákvirágok, Kortárs 1982. 7.; JUHÁSZ Géza, A szintézis felé: írások Bori Imréről, = J. G., Múltunk és jelenünk az irodalomban. Újvidék, 1983; HERCEG János, Lenyűgöző tudás, hatalmas erudíció, Üzenet 1984. 9.; FÜLÖP László, B. I., Móricz Zsigmond prózája, Alföld 1985. 8.; SZELI István, Madáchtól Czóbel Minkáig, Magyar Szó 1985. jún. 29.; KULCSÁR SZABÓ Ernő, Egy módszerváltás dokumentumai, Kortárs 1986. 10.; GEROLD László, A szártól a gyökér felé, 1986 = G. L., Meglelt örökség, Újvidék, 1994; JUHÁSZ Géza, Új vonások a Kosztolányi-arcképen, Üzenet 1986. 11.; NÉMETH G. Béla, A magyar irodalom modern irányai I., Kritika 1987.4.; RÓNAY László, B. I., Kosztolányi Dezső, Kritika 1987.

1.; BOSNYÁK István, A feltárás és az átértelmezés úttörő szenvedélye, Oktatás és Nevelés 1988. 1.; GEROLD László, Naturalizmusértelmezés, 1990 = G. L., Meglelt örökség, Újvidék, 1994; IMRE László, Fejlődéstörténeti kérdések a századvég magyar irodalmában, Studia Litteraria 1991; SZELI István, A műközpontú szemlélet kérdésköre B. I. munkáiban = Sz. I., Hosszú útnak pora..., Újvidék, 1991; FEKETE J. József, A balkáni krónikás, Magyar Szó 1992. okt. 10.; CSÁKY S. Piroska, Bori Imre-bibliográfia, Újvidék, 1994; GEROLD László, Új Jókai-kép = G. L., Meglelt örökség, Újvidék, 1994; BÁNYAI János, A felfedezés öröme, 1994; Akkor és most, 1994 = B. J., Kisebbségi magyaróra, Újvidék, 1996; JUNG Károly, Egy hiedelem cáfolatának kezdetei. Bori Imre kezdeményezései a jugoszláviai magyar néprajzkutatás terén, Etnographia 1995. 1.; POZSVAI Györgyi, B. I., Prózatörténeti tanulmányok, Irodalomtörténet 1995. 4.; FEKETE J. József, Napló a gondolat szabadságáról, Magyar Szó 1997. júl. 19.; VIRÁG Zoltán, B. I., Szenteleky Kornél, Irodalomtörténeti Közlemények 1997. 5–6.; FEKETE J. József, „A valóság ismeretére van szükségünk”, Magyar Szó 1997. nov. 8.; GEROLD László, Főszerepben az irodalom, Ttáj, 1999/10; A Híd ~ száma, 1999/12; BÁNYAI János, A különbözőség méltósága, MSzó, 1999. dec. 18.; SERER Lenke, Teljes élet, int., MSzó, uo.; SZÉLES Klára, ~ a századforduló magyar irodalmáról. Hálás utókor? Miskolc, 2000; In memoriam ~. Híd 2004/7; JUHÁSZ Ferenc, A nem látott halott, ~sirató, 2004 = J. F” Halandóság-mámor, Szeged, 2007; KÁNTOR Lajos, ~ hídjai, Híd 2004/8; BODNÁR György, A Čirpanov utcai kilátó, ÉésI 2004/43; UTASI Csaba, Sör vagy tej? Ez itt a kérdés! Ez-e?, 2005 = U. Cs., Ráadás, Újvidék, 2007; TVERDOTA György, József Attila szürrealizmusa és ~, HK 2005/3; KAPPANYOS András, Egy tehetséges ügyeskedő. Az avantgárd József Attila ~ kutatásainak fényében, uo.; GEROLD László, „A költőről szölkak”. ~ kritikái a József Attiláról írt könyvekről, uo.; HARKAI VASS Éva, Adalékok ~ József Attila-recepciójához, 2005 = H. V. É., Tolsztoj és Kierkegaard Berlinben, Újvidék, 2007; BÁNYAI János, A modernitás hagyománya, = B. J., A védett vesztes, Újvidék, 2006; Uő, ~ József Attila verseit olvassa, = uo.

GEROLD László

(Kiegészített lexikoni címszó)

A korabeli dokumentumokon kívül a képanyag a Forum Könyvkiadó és a Magyar Szó dokumentációjából való. Fényképezték: Brezsán Gyula, Dávid Csilla, Dormán László, Fazekas Zsolt, Ifjú Gábor, Lazukics Anna, Lazukics Kati, Németh Máttyás, Ótos András és Bora Vojnović